Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 103 (1990)

Artikel: Our da meis album rumantsch
Autor: Gaudenz, Duri
DOI: https://doi.org/10.5169/seals-235507

Nutzungsbedingungen
Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Mehr erfahren

Conditions d'utilisation
L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. En savoir plus

Terms of use
The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. Find out more

Download PDF: 10.01.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, https://www.e-periodica.ch

Our da meis album rumantsch

da Duri Gaudenz

Dal 1973 n'haja fingià publichà ün artichel aint illas Annalas cun listess titul. L'album, quai es mia collecziun, quai ch'eu n'ha dudi, am remarchà, raschlà a mantun e nodà durant ils ons. Eu n'ha gnü ons ed ons ch'eu vaiva üna ter feivra d'adampchar mias cugnuoschentschas dal rumantsch, ch'eu pes-chaiva mincha expressiun chi'm gniva ad uraglia, ch'eu interrumpaiva suvent ün discuors cun inchün, fond la dumonda: «Che pled ha'La güsta dit? N'haja dudi inandret? E co dovr'Ella quist pled?» – Uschè s'impla plan sieu l'album fin a l'ultima pagina; lura as poja tour e til metter sülla curuna culla superbgia dal ramassader! Na, i's tuorna a til tour giò, a metter laint il nas, a verer che chi s'ha tgnü adimmaint e che chi'd es fingià passà tanter las sfalizchas. La repetiziun es para la mamma da la scienza; ed hoz fetscha üna pitschna repetiziun insembel cun Vus, meis stimats legiaders e mias stimadas legiadras. Nus nu lain esser pedants; nus lain be tscherner da tuot quista lovera tschertas paginas chi pudessan interessar a quels chi'd han insomma interess linguistics.

Üna robina interessanta chi nu schmütscha a quel chi fa uraglias d'mür es quella, cha in Engiadina suot, pro tschertas construcziuns, i's lascha davent l'*s* da plural. Che roba! Che degeneraziun! In *pac* dis es quia la prümavaira. – Quai es fingià *bler* ons cha quai es capità. Impustüt pro quists duos adjectivs, pac e bler, gniva invlidà il plural. Chi sa perche? Schi füss ün pass in direcziun dal tudais-ch, as stessa spettar quist svilup analog eir pro bleras otras construcziuns. Forsa es il motiv quel, cha quists duos adjectivs vegnan dovrats adüna *davant* ils substantivs e chi stan lura sco attach ün a tschel e chi basta lura d'ün *s* e nu fa dabsögn da duos. L'appariziun imperò es curiusa. Ella dà in ögl e tocca aint in l'album. Natüralmaing cha'l magister es fingià nan dasper il scolar cun seis rispli cotschen e fa ün clepper strich. Il scolar as dosta e pretenda cha el haja dudi a sa nona a dir uschea. Mo il magister manaja cha in scoula as scriva sco chi'd es aint illa grammatica e bricha co chi dschaivan las tattas.

Üna otra robina magara fascinanta sun las chadainas da *duos o da dafatta trais adjectivs* chi vegnan miss ün attach a tschel sainza ingün *e* tanteraint. Quai nun es madinà üna appariziun be rumantscha. In tudais-ch as faja precis il listess (fuchsteufelswild!). Schi sun duos adjectivs ün sper tschel, schi hana daplü pais, i suottastrichan üna tscherta qualità chi'd ha da gnir accentuada. Quai füss interessant da savair co cha simlas cumbinaziuns s'han fuormadas. Mo quai nu sa ingün. I sun simplamaing quia e sun ün dascus clinöt da la lingua. Provaina güsta da tscherchar ün pêr, be ün pêr, lönch bricha tuots: *Sul sulischem sulet!* Quist sarà forsa l'exaimpel il plü impreschiunant. *Solo soletto* as po dir eir in talian. Mo *sul sulischem sulet* be in rumantsch! *Chüz* es fich pover, mo scha tü stoust dir *chüz zert,* lura esa plü mal, lura la chüzza ha tut il suraman. *Stanguel* es stanguel, ma davo greivs strapatschs est stat üna jada *stanguel mort* (todmüde), *stanguel vaul, stanguel caput,* stanguel ... Quai es apunta la richezza da la lingua, quistas nüanzas e variaziuns. *Vegl* es vegl, mo tuottacas stöglia dir *vegl vadrüsch, vegl antic,* o lura congualond: *vegl sco la crappa d'Uina. Süt* es süt, süttischem, süttantà. Mo her ha dit inchün *süt sech,* o d'alch varts n'haja let *muor süt.* Eir quia daja ün congual: *süt sco'l Bügl süt!* L'incuntrari da süt paress *bletsch.* Be chi dà blers grads d'esser bletsch. Be bletsch nun es amo uschè mal. Plü mal esa, cur chi s'es *bletsch cregn, mol clitsch,* o lura *bletsch pantan* o dafatta *clitsch cregn (sco ün) pigliat. Plain* es ouramâ plain. Mo la lingua nun es amo cuntainta: *Plain stachi, plain sfut, combel plain, plain chi nu gess aint plü gnanca ün'aguoglia. Nar* paress da bastair. Mo'l rumantsch ha chattà illustraziuns: *nar stoc, nar (sco üna) zappa, nar sco üna s-chella.* Id es greiv o bod impussibel d'interpretar quistas locuziuns. Il plü curius in quist connex am para, cur ch'ün adjectiv as collia directamaing cun ün substantiv. Quia ils grammaticars han stainta e s'approsman darcheu cun lur rispli cotschen. Els tscherchan logica e nu chattan. Be apunta, la lingua nu mangla adüna esser logica. Eu manai construcziuns sco: *nar zappa, sech sprella* (sco la sprella), *bletsch pigliat* ed otras.

Üna terza robina m'ha dat in ögl quia in Valsuot e lura eir legiond impustüt autuors sursilvans: Cha'l rumantsch, cur ch'el ha sias glünas, schi ch'el fa simplamaing üna chadaina da duos substantivs chi normalmaing stessan avair tanteraint la preposiziun *da,* il segn da la relaziun dal genitiv. Quai es üna fatschenda chi po dar sülla gnierva o chi po dafatta far tschüffer la morala: Guardai co cha la germanisaziun as fa strada: Per *Haustüre* hana cumanzà a dir simplamaing *porta chà!* Per *Scheunentor*

porta tablà, per *Huflattich pè puledrin,* e Cla Biert ha scrit d'alch varts be *ragisch gibus,* invezza cha güst füss, seguond la grammatica: *Ragisch da gibus.*

Eu am n'ha indubità adüna cha quista fatschenda da metter a paragl, per uschè dir: suot ün giuf, duos substantivs saja da tour sül seri sco fenomen rumantsch e nu possa gnir s-charbunada sco infecziun o malatia nan da l'intschess tudais-ch. Eu m'indubitaiva uschea, siond ch'eu dudiva a las persunas las plü veglias e las plü rumantschas e terreras a dovrar simlas construcziuns. Fin ch'eu n'ha lura gnü ün grond plaschair: Quist inviern passà ün da meis mats es stat a l'università ad alch lecziun da rumantsch pro'l professer Iso Camartin, ed in quella lecziun es cumparü ün filolog ed ha preschantà precis quist problem tal e qual! Eu intant nun ha tut sü ingün contact cun el. Eu lavur in mia fuschina pitschna. El in seis laboratori cun l'inter instrumentari scientific. L'affar es be stat quel, ch'eu n'ha bod trat ün sigl d'inscuntrar ad inchün sün mia senda deserta.

Uossa vöglia per finir schladar il ventagl, cha tü vezzast ün pa plü concretamaing da che chi's tratta. Seguaints exaimpels sun tipics: Ün *fol giat,* la *flur chadaina,* ün toc *filfier,* il *chantporta,* il *fit chà,* ün *chör chürom* dutsch, ün boffa *semglin,* ün ster *semchonv,* la *nouda chasa,* il *famagl fier,* la *punt fier,* il *barbachan,* ün bel *chör vachetta,* la *flur crap,* l'*hom crap* süsom la muntogna, che bella *flur farina,* hast jent *pan cuc?, pon chasa,* sdrajà giò per *banc pigna,* viagiar culla *viafier,* hoz haja dat malapaina duos *uondas sulai,* metta aint in *foura pigna,* las *chommas tragliun,* eu n'ha *as-ch chasa* (dret da dmura), *sang nas* e *flur sang nas! L'hom strom.*

Da quai ch'eu n'ha vis daja in oters dialects rumantschs amo bler daplüssas da quistas construcziuns. Il sursilvan es *cregn plain.* La dumonda ch'ün filolog as farà, sarà quella: dingionder cha quists pêrins da pleds derivan e co chi sun rivats fin in noss dis. Derivan els l'ultim dal latin classic ingio cha quist sistem da fuormar ün genitiv d'eira tuottafat il solit? *Porta casæ = porta chà; clavis cellæ = la clav schler.* Eu nu'm perguai a solver l'ingiavinera. Eu listess nu füss bun. I sun oters chi'ns preschaintan soluziuns.

Uossa stöglia però giavüschar als lectuors da nu masdügliar quist problem cun *quel dal partitiv,* ingio cha effectivamaing plü bod in fich blers cas i's mettaiva amo il *da* o'l *d'* ed hoz desistina a quista preposiziun bod sün tuot la lingia. Eu riv eir quia il ventagl e muoss cas concrets: ün *tatsch naiv,* üna *pruna erba,* ün *majöl vin,* üna *cröa lat,* ün *cop painch,* üna

spoula charn püerch, üna *rotscha utschels.* Esa puchà cha nus discurrin hoz uschea e nüglia plü sco üna vouta? Es la lingua ün flüm in movimaint, ardschiglia chi's fuorma e chi's sfuorma?

Pro quist terz chapitel amo ün'ultima annotaziun: I m'ha dat in ögl cha fich blers *noms rumantschs per nossas fluors alpinas* sun noms «suot il giuf dubel». Chi chi's piglia la peida da dar ün tschüt aint il Peer, as po persvader. Ün di suna stat stupefat, cur cha n'ha dudi cha'ls Samignecals giuvens e vegls dischan amo hoz per *Felsenaurikel flur zos* (flur zach).

Lura as poja tour üna jada per mans il *cudesch retic dals noms,* e là s'haja lura üna vaira infinità da noms locals «suot il giuf dubel». Eu noud üna dunzaina dal cumün da Scuol: *Mot Madlain, Munt Schombrina, Bain Jon Nair, Bös-ch Puors, Chant Flurin, Costas Malcurin, Crap Sasstaglià, Fuorcla Champatsch, Grip Sunteri, Motta Naluns, Piz Valruschen, Pratuor.*

Per glivrar hoz nossa sgurragiada laina ans padimar pro las paginas da l'album chi tiran adimmaint il *cudesch da Psalms dal ravarenda Duri Chiampell (1562).* Chi chi legia aint in quel cudesch, ha differenta letta. El po as paschiunar pella teologia; el po as paschiunar per l'art da la poesia; el po as fascinar per la richezza da la lingua da quella jada. Cur ch'eu, avant var quatter ons, n'ha fat meis stüdis da quist il plü vegl cudesch da chant rumantsch, nun haja zavrà tanter ün e tschel e l'oter, teologia, poesia, lingua. Tuot m'ha fat üna ter impreschiun. La teologia d'eira fidelmaing quella da la refuorma. Pro la poesia n'haja noudà suvent la metrica, respectivamaing la fuorma da las strofas e n'ha vis cun che acribia e cun che conseguenza cha Chiampell seguiva seis truois, sainza libertats, sainza cumpromiss bunmarchats. Pro la lingua d'eiran quai interas lavinas chi gnivan da suringiò e chi'd implivan tuot. I nu's gniva bod adasegn da noudar tuot indavorouda. Quists quatter tschientiners chi'ns zavran ouramai da Chiampell han fat uschè bel ed uschè bain, cha eu pel main da che stun quia sco'l bouv davant l'üsch cuort. Eu nun ha ingün'idea, propch'ingüna, che ch'ün tschert pled vöglia dir. Mobain, eu consultesch *nos grond lexicon,* il DRG, e quel am dà audienza, mo malavita be pel prüm terz da l'alfabet. Per tschels pleds daja üna fourina: Eu am sfu aint ün bel di pro'ls büros dal DRG e tschüf sainz'oter access a l'*enorma cartoteca.* Là vess d'esser aint tuot! Stoust be tschampar il dret scrignöl e guardar da nu survera nemain il minder da las tschientineras da scrittins e scrittets.

Stübgiond uschè la lingua da Chiampell, am n'haja stuvü dir ch'el es amo ün toc plü terrer ed original co seis contemporan Bifrun. Bifrun

cun seis stüdis a l'ester vaiva respirà ons a l'inlunga ajer, dschaina, internaziunal, quai chi'd ha dat ün zichin culur a sia terminologia rumantscha. Chiampell invezza es stat praticamaing adüna ün dals noss. Seis rumantsch savura da nos sögl e da nügli'oter. Minchatant vain el cun viervs chi's chatta be pro Chiampell, be üna, be duos, be trais jadas. Quels sun lura greivs d'interpretar. Minchatant as poja ingiavinar lur sen i'l context dal psalm. Ün'expressiun chi's repeta salda, tuna *cun chiawaigl.* Els fan quai *cun chavagl.* Aint il bellischem artichel dal DRG *chavagl* nun haja chattà (forsa survis) il *chavagl* da Duri Chiampell! *Cun chavagl* v. d. *cun chüra ed exactezza, cun buna vöglia!* Oters pleds difficils sun p. ex. *a tschöver, s'fultschar, inchalzar, navdaglia, pissar, quassa, rawi, schinck, strövel, tessüra, tschibagia, varvanca, tzuotzlar.* – Quai sun però ils plü difficils, ingio cha eir ils specialists fan fodas aint il frunt. Sco dapertuot: Scha tü hast let il prüm psalm, legiast fingià il seguond, e'ls crötschs fingià nu't disturban plü.

Quists sun stats hoz *quatter argumaints* our da meis album rumantsch.